

חידושי תורה

הרב ש. י. זיין
ירושלם

בהיתר מצטרף לאיסור

(המשך משנה שעברה חוב' ז—ט)

מסכת תרומות

מה שאמרו שם במשנה במקפה של חולין והשום והשמן של תרומה לא פסל אלא מקום מגעו, ופירש רז"ל והא דאין כל המקפה נפסלת דתחשב כתרומה מחמת טע"כ משום דעיקרה חולין היא ובחולין קנגע ולענין איסור אכילה דוקא הוא דהוה כעיקר, תדע דאין טע"כ ליחשב שחוטה כנבילה לענין טומאה עכ"ל, וסברא זו ניתנה להיאמר אף לשיטת ר"ת בטע"כ שלוקה על כל כזית

מהתערובת שכאילו הפך להיות כגוף האיסור, שמ"מ כ"ז אמור בנוגע לאיסור אכילה בלבד, וכן כתבו התוס' בבכורות (כ"ב א' בד"ה והנך) שבטומאה לא אומרים טע"כ, וגדולה מזו כתב הפרי מגדים (בפתיחה להל' בשר וחלב) שאפילו באיסור הנאה לא אמרינן טע"כ, אפילו לשיטת ר"ת שההיתר נהפך לאיסור, וכשנבלע איסור בשר בחלב בהיתר אין נעשה כולו איסור ליאסר בהנאה שטע"כ לא נאמר אלא לענין אכילה דחך אוכל יטעם, והביא ראיה מגמ' ע"ז (ס"ה ב') ושכ"כ האו"ה עי"ש, אע"פ שאיסור הנאה בבשר בחלב נמשך ותלוי באיסור האכילה, וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות בכריתות בנקודה הנפלאה שלו בטעם שאין איסור הנאה נקרא איסור מוסף, וכש"כ בדינים שאינם תלוים כלל באכילה שלא שייך לומר טע"כ, ואע"פ שמצינו שהצריכה התורה מריקה ושטיפה בכלי מתכות ושבירה בכלי חרס, והר"ן (בסוף מס' ע"ז) כתב שזהו ג"כ בגדר ביעור נותר אלא שכשהוא בעין ביעורו בשריפה וכשהוא בלוע אמרה תורה שביעורו הוא מריקה ושטיפה ושבירה עי"ש,

והנה על סוגית הגמ' בזבחים (צ"ז ב') הקדש להיות כמוה שאם פסולה היא תפסל, ושאלו אמאי וליתי עשה של אכילת קדשים כשרים ולידחי ל"ת, הקשו אחרונים הלא בקדשים פסולים יש גם מ"ע של שריפת קדשים ואין עשה דוחה ל"ת ועשה (עי' ס' ברוך טעם) שער התערובות פ"ט, שפת אמת זבחים שם שו"ת שאילת שמואל בהשמטה בסוף הס' ועוד).

ונראה ביישוב הדברים, לפי המבואר בחולין (צ"ט א') ולחד אוקימתא בגזיר (מ"ד ב'), שיקדש נאמר לטעם כעיקר, ובטעם כעיקר הרי מבואר בחק"יעקב (סי' תמ"ב ס"ק א') שאף על פי שטעם כעיקר דאורייתא הוא ולענין חמץ בפסח אסור באכילה, מכל מקום לענין ביעור אינו עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא ואינו חייב מהתורה לבערו עי"ש, ואם כן נראה שלפ"ז גם לענין יקדש, אע"פ שטע"כ מדאורייתא, מכל מקום זהו דוקא לענין אכילה, שחך אוכל יטעם, אבל לענין ביעור אין בו מ"ע של שריפה, שבעצם האיסור כאילו אינו, אלא שלגבי אכילה, שבשעת אכילתו מרגיש את טעם האיסור, אנו אומרים שיש כאן איסור וטע"כ, אבל במה שלא נוגע לאיסור האכילה אנו רואים את האיסור כאילו אינו, וכן מבואר בר"ש (טבול יום, פ"ב מ"ג) על

ה ע ר ה . כל הבא במאמר זה בין שני חצאי מרובע הוא של נכדי הרב נחום זיין שי', שהוסיף בהעתקתו את הכת"י שלי, והיה למראה עיני. — שי"ז.

מוריה, שנה חמישית, גל' א—ג (מט—נא), אב תשל"ג—תשרי תשל"ד

והרי שם אין אלא טעם בלבד, ומכל מקום כתב הר"ן שיש עליו כל הדינים של העיקר, אף בדברים שאינם של אכילה, נראה פשוט שזהו גזה"כ דוקא בנותר, והראיה שהרי אם הקדשים בלועים בדבר שאיננו כלי, אין צריך לא מריקה ושטיפה ולא שבירה, כמו שאמרו בזבחים (צ"ה א') כלי אמר רחמנא עיי"ש [אמנם להר"ן עצמו י"ל שהוא סובר שהדין טע"כ הוא שכל הדינים שיש על הטעם, הן אכילה והן שאר הדברים, יהיו גם בבלוע, שכן כתב שם וז"ל ואולי דעתכם לומר דכיון דמדאורייתא חד בתרי בטיל היכא דליכא טעמא, נהי דבאיכא טעמא אסור מדאורייתא וכי הני מילי לענין אכילה דשייך ביה טעמא אבל לענין הנאה דלא שייך ביה טעמא חד בתרי בטיל, אבל אין זה מספיק דלמה לא נאמר דהנאה ממש לענין הנאה כטעמו ממש לענין אכילה עכ"ל, הרי שסובר כי טע"כ לאו דוקא על אכילה נאמר]. ולפי המבואר תחיישב קושית המפרשים הנ"ל שהקשו הר"ן יש גם מ"ע של שריפה, שיי"ל כי הסוגיא בזבחים סוברת כהסוגיא בחולין וחד אוקימתא בנזיר שיקדש נאמר לטע"כ, ולכן הקשו לייתי עשה ולידחי ל"ת שאין כאן אלא ל"ת של אכילה בלבד, אבל מ"ע של שריפה אין כלל בטע"כ. ולפ"ז מיושב גם סתירת דברי רב אשי בשתי הסוגיות פסחים וזבחים שבפסחים אמר שמשרת בנזיר ויקדש בחטאת הם שני כתובים הבאים כאחד שאין מלמדים, שאם מלמדים הם אפשר ללמוד חטאת מנזיר, ובזבחים אמר שיקדש מלמד שהוא עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, הרי שבלי יקדש לא היינו למדים מנזיר שהיינו אומרים עדל"ת אבל עם המבואר לעיל א"ש, שהסוגיא בזבחים סוברת שיקדש נאמר על טע"כ, ולכן הקשו לייתי עשה ולידחי ל"ת, ועל זה הוא שהוצרך רב אשי לתרץ שיקדש הוא גם עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, אבל בפסחים שם הרי אמר רב אשי בפירוש שיקדש לר"ע

נאמר על המצל"א, ובהיתר מצטרף לאיסור כיון שיש ממשות האיסור בעין אלא שהוא חצי שיעור, לכן אף שבחצי שיעור אין מ"ע של שריפה, מכל מקום כל שהחסרון הוא בשיעור בלבד, הרי אנו אומרים המצל"א ויש לנו שיעור שלם, ואינו דומה כלל לטע"כ, ששם שייך לומר כדברי הפרי מגדים ח"ך אוכל יטעם, דהיינו שבעצם הדבר בטל, אלא שבנוגע לאכילה הרי כשאוכל מרגיש הוא את האיסור, אבל בהמצל"א מה יוסיף ומה יתן לנו מה שאוכל, והרי כשאוכל גם כן אינו מרגיש אלא ח"ש איסור וח"ש היתר ולמה חייב, וע"כ שבהמצל"א פירוש שגוף ההיתר נהפך לאיסור ויש כאן שיעור שלם, ואם כן כשם שחייב מלקות באכילתו כך יש על זה חיוב שריפה, ושפיר אמר רב אשי בפסחים שמשרת ויקדש הם שני כתובים הבאים כאחת, שלענין שלא נאמר בחטאת עדל"ת אין אנו צריכים כלל הכתוב של יקדש, שבלאו הכי גמי כיון שהצל"א יש כאן גם מ"ע של שריפה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה.

אלא שעדיין אין תירוץ זה מספיק לכל הדעות, שכן בשו"ע הרב (סי' תמ"ב קונטרס אחרון אות ו') כתב שלשיטת ר"ת בטע"כ שלוקה על כל כזית והיתר נהפך להיות איסור, פשיטא דעובר בב"י וב"י על כזית ממנו כיון שחייב עליו כרת לפי שגוף ההיתר נעשה איסור עיי"ש, וא"כ גם כאן בזבחים לשיטת ר"ת כיון שטע"כ ונהפך ההיתר להיות איסור חל עליו מ"ע של שריפה. וגם הנה רש"י בזבחים כתב שיקדש הוא להמצל"א ולא לטע"כ, ואמנם בצאן קדשים שם תמה באמת על רש"י למה דקדק לפרש שיקדש הוא דוקא להמצל"א, והלא בחולין פירש רש"י בעצמו שהוא לטע"כ [ומש"כ שם הצ"ק שגם בפסחים מ"ה כתב רש"י שיקדש נאמר לטע"כ לא דק ונהפוך הוא]. ומי הכריחו לרש"י לפרש כאן דוקא משום המצל"א ולהדגיש בפירוש שלא לטע"כ

גבי מ"ע של שריפה לשיטת רש"י צריך לומר להיפך שבהמצל"א אין כלל מ"ע של שריפה, אבל בטע"כ שלרש"י פירושו היתר נהפך לאיסור י"ל שיש על ההיתר מ"ע של שריפה, ולכן דקדק רש"י לפרש שהסוגיא בזבחים היא להמצל"א, שאם לטע"כ הרי לפי מה שסובר רש"י בפסחים שנהפך ההיתר לגוף האיסור ממילא חייב גם בשריפה, וא"כ מה מקשה הגמ' ליתי עשה וכו' הא אין עשה דוחה ל"ת ועשה, ולכן פירש שיקדש הוא להמצל"א שלשיטתו הצירוף לא בא אלא ע"י אכילת האדם, אבל לענין מ"ע של שריפה כל שלא נצטרפו יחד ע"י אכילה ל"ש המצל"א כלל, (ועי' מה שהאריכו בהמצל"א וטע"כ הרו"ה בהמאור וברמב"ן במלחמות בסוגיית פסחים, ואנן הכא בשיטת רש"י ותוס' קיימין), ואין לומר שיתחייב בשריפה על חלק הפסול שבתערובת, שסתם המצל"א הוא בח"ז כשר וח"ז פסול, ועל ח"ז אין מ"ע של שריפה וכמבואר בפסחים (מ"ט א') עי"ש. [אלא שכל האמור כאן בטעם שהכריח את רש"י להעמיד הסוגיא בזבחים שסוברת שיקדש, בא להמצל"א הוא מפני שאם לטע"כ יש כאן עדיין עוד עשה של שריפה ומה מקשה הגמ' ליתי עשה וכו', ואמנם קושיא זו לכאורה אפשר ליישב עפ"י מש"כ בשו"ת גודע ביהודה (תנינא, או"ח ס"ו) וז"ל דאף דאנן קיימ"ל כר"ת וסייעתי דטע"כ דאף מכל מקום הרי ילפינן ממשרת וכו' והיינו באיסורים דכוותיהו שהם לאוין שיש בהם מלקות אבל חלב טמא אף שהוא אסור מהתורה אין בו מלקות עכ"ל, הרי שחידש הנוב"י שאפי' בלאו כל שאין בו מלקות לא אומרים טע"כ, וא"כ כאן בחיוב שריפה שאינו אלא עשה ודאי שאין אומרים טעם כעיקר, וא"כ לא היה קשה לגמ' כלל ממצות שריפה שיש בקדשים פסולים, ואין לומר שכונת הנוב"י על שאר איסורים, אבל בקדשים אם יקדש מלמד על טע"כ, הרי אף על מ"ע נוכל לומר טע"כ, כי זהו הפירוש

בא יקדש ללמד, נגד הסוגיא בחולין, וכבר ראיתי בשו"ת באר יצחק חאו"ח שנדחק הרבה ליישב קושיא זו על רש"י, ולכן נראה לומר שאדרבה מתמת קושיא זו שיש כאן עוד מ"ע של שריפה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה הוצרך רש"י לפרש שיקדש הוא המצל"א, שהמעין בפסחים (מ"ד ב') ברש"י בד"ה חייב בכזית וכן שם בד"ה מפת יראה שדעת רש"י בטע"כ היא כ"ר, שבמקום שטע"כ אסור פירושו שנהפך ההיתר להיות איסור עד שחייב על כל כזית מהתערובת, וא"כ איפוא הרי לפי מש"כ בשו"ע הרב שלר"ת בטעם חמץ חייב בביעור מפני שזה נקרא שהחמץ נראה, לפ"ז אף לרש"י כן הוא. והנה המצל"א הסברנו קודם שפרושו שההיתר גם הוא נהפך להיות איסור, ויש כאן שיעור שלם, אבל אפשר לומר ביאור אחר בהמצל"א, שלעולם ההיתר נשאר היתר, וכל חיובו הוא רק על הח"ש איסור, אלא שתמיד בח"ש חסר במעשה אכילה ולכן אין חייבים עליו, אבל בכה"ג שאוכל שיעור שלם אפי' שחציו היתר אבל מעשה אכילה יש כאן ולכן חייב, אבל האיסור בעצם הוא רק הח"ש וההיתר אינו אלא עושה שיהיה שם אכילה על האיסור (ועיין סברא זו בשו"ת הרי"ם מגור סימן כ' וביד המלך על הרמב"ם חמץ ומצה פ"א ה"ו), והנה רש"י בפסחים סובר שהמצל"א נאמר גם כשאננם מעורבים הח"ז כשר והח"ז פסול, אלא כשאוכל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו אומרים המצל"א ותוס' שם חלקו עליו וסוברים שדוקא כשהם מעורבים שייך לומר המצל"א.

ולפ"ז לרש"י אין בכלל מקום לומר בהמצל"א שפירושו שההיתר נהפך לאיסור, אלא שכל הצירוף לא בא אלא ע"י אכילת האדם, שגם באופן כזה נקרא אכילה, אבל מצד עצמו ודאי שההיתר לא נהיה איסור, וכל הספק הנ"ל לא שייך אלא לתוס' שהמצל"א פירושו במעורבים, אשר על כן

של יקדש שיהפוך להיות כמוה, ואם העיקר בשריפה אף בטע"כ כן, אבל א"כ למה דנה הגמ' בפסחים בטעם של רבנן שמשרת ויקדש אינם שני כתובים הבאים כאחד, הרי בלאו הכי אם חטאת היתה נלמדת מנוזיר היינו יודעים רק במקום שחייבים עליו מלקות, ועל כן איפוא שאין הבדל בין הנלמד מנוזיר להנלמד מיקדש, ולכן דנה שם הגמ' אליבא דרבנן למה אין זה שני כתובים הבאים כאחד, ועכ"פ לפ"ז שוב הדק"ל מי הכריחו לרש"י לפרש שהסוגיא בזבחים סוברת שיקדש נאמר להמצל"א ולא לטע"כ, היפך הסוגיא בחולין, אלא שגוף דברי הנוב"י אינם מוסכמים ובשו"ת באר יצחק (חור"ד י"ג) האריך להוכיח שלא כדברי הנוב"י ואכמ"ל].

והנה לפ"ז לכאורה קושית הגמ' לייתי עשה וכו' אינה מובנת לשיטת רש"י ור"ת, שהרי בפסוהמ"ק ישנן שתי הלכות: (א) מה שנפסלו מקדושתם. (ב) שפסולים אלו אסור לאוכלם, שכל שבקודש פסול בא הכתוב וכו', או מלא תאכל כל תועבה, ואם כן הרי אין כאן עשה של אכילה כלל שכיון שנהפך להיות כגוף הפסול, הרי על קדשים פסולים אין עשה כלל, וכמו שלא שייך לדון על גוף הפסולים דין עדל"ת, כך לא שייך לדון על התערובת, מאחר שגם הם נעשו כגוף הפסולים, דבשלמא אם היינו אומרים שכל ענין הפסול הוא מפני שאסורים באכילה, היה אפ"ל שכיון שעדל"ת ומותרים לאוכלם שוב אינם פסולים כלל, אבל באמת הלא אדרבה איסור האכילה הוא מפני שהוא פסול, והפסול הוא בעצם, שנפסלו מקדושתם ע"י שנתפגלו או נטמאו וכה"ג, ואמרה תורה שכל שנפסל יש ל"ת באכילתו, ופשוט שאפילו כשנאמר עדל"ת אין הדחיה מועלת אלא על איסור האכילה שיש בהפסולים, אבל הדחיה לא תוכל לשנות את המציאות, שיהיה מפסול לכשר, כמו בביטול איסורים, אלא שאע"פ שהוא פסול מותר לאוכלם מצד עדל"ת, ואפילו

כשנאמר עדל"ת מ"מ המ"ע של אכילת קדשים לא יקיים גם אז אלא בחלק הכשר שבהתערובת, אבל בחלק הפסול אע"פ שהלא תעשה שבו נדחה מכל מקום המ"ע של אכילת קדשים גם כן אין בו [וכבר העיר בטורי אבן בתגיגה על קושית הגמ' לייתי עשה וכו'] שאין זה כשאר עדל"ת שבש"ס שתמיד בעבירת הל"ת באותה עבירה מקיים המצוה משא"כ כאן שהעבירה היא בחלק הפסול ואף אחר הדחיה אין באכילת הפסול קיום המצוה אלא באכילת הכשר דוקא, וזהו ממש כנ"ל], וכן מבואר בפסחים (פ"ד ב') ורש"י שם בפסח הבא בטומאה, שטומאה דחוויה בצבור ונאכל בטומאה, ומ"מ פסח פסול הוא, וא"כ איפוא כיון שגם חלק הכשר נתהפך להיות כגוף הפסול עד שלוקה על כל כזית מהתערובת. ובחטים שנתנו טעם באורז יוצא לשיטה זו ידי חובת מצה בכזית מהתערובת אף שרובה אורז כמש"כ הרא"ש (בפג"ה ובהל' חלה), א"כ אין מקום לומר עדל"ת, שזה אינו מועיל אלא לענין איסור האכילה אבל מ"מ הרי הוא פסול, וכמו שבהאיסור עצמו אין שום מ"ע באכילתו גם אחרי הדחיה, כך צריך להיות גם בחלק הכשר שבתערובת כשנאמר שההיתר גופו נהפך לאיסור, ולא שייך בו עדל"ת, אבל לדברינו לעיל שלרש"י ור"ת הסוגיא בזבחים סוברת שיקדש נאמר להצל"א, א"ש, שהרי כבר כתבנו שלרש"י (וכך י"ל גם לר"ת) בהמצל"א הצירוף הוא רק בשעת האכילה, אבל חלק הכשר לא נהפך לפסול, וא"כ הרי יש עליו מצות עשה של אכילת קדשים.

ומעתה מובנת שאלת הגמ' לייתי עשה של אכילת החלק הכשר וידחה לא תעשה של החלק הפסול, ולכן הוכרח רש"י לפרש שהסוגיא סוברת שיקדש ללמד על המצל"א בא, שאם על טע"כ שוב לא שייך להקשות לייתי עשה וכו' שבכה"ג שהיתר נהפך לאיסור אין עשה כל עיקר וכנ"ל.

מוריה. שנה חמישית, גל' א—ג (מט—נא), אב תשל"ג—תשרי תשל"ד

להמצל"א או לטע"כ, וסוגיא זו בזבחים לא הזכירו כלל, ומשמע שמסוגיא זו אין הכרע, [ועוד זאת שנראה מתוס' מפורש שסוברים שהסוגיא בזבחים היא שיקדש לטע"כ נאמר שכן בזבחים (צ"ב א') תוד"ה יכול כתבו על זה שבזבחים צ"ח אמרו שהוקשו כל הקדשים לחטאת בדין של יקדש, וז"ל וי"ל כיון דאשכחן דכל קדשים טעונין מריקה ושטיפה וכו' סברא הוא לאוקמה היקשא לענין להתקדש בבלוע, מאחר ואשכחן דטעונין מריקה ושטיפה משעת בליעת כלי עכ"ל. והנה אם התוס' סוברים שיקדש נאמר על טע"כ דבריהם מובנים, שכמו שמצינו ענין של טעם בבליעת כלי מקדשים, ה"ה שכל בליעת טעם בקדשים הוקשה לחטאת, אבל אם יקדש נאמר להמצל"א, איזה שייכות ודמיון יש לזה למריקה ושטיפה, הרי מריקה ושטיפה זהו דין בטעם קדשים ואילו המצל"א זהו דין בשעור החיוב בקדשים, אשר ע"כ נראה שלהתוס' הסוגיא בזבחים סוברת שיקדש נאמר על טע"כ, ואף זאת שהאמור לעיל לרש"י שבהמצל"א זהו רק דין צירוף, אבל ההיתר לא נהפך לאיסור, הן אמנם שברש"י זה מוכח, שהרי הוא סובר שהמצל"א נאמר גם בשני ח"ו בזה אחר זה, אכן לתוס' פסחים שם שדוקא במעורבים שייך המצל"א יש מקום לומר שהמצל"א פירושו הוא שההיתר נהפך לאיסור, ואם בתוס' יש מקום לומר כן, הנה ברשב"א בחולין (ק"ח א') כמעט מפורש הדבר, שכתב שם שדוקא בבשר בחלב אומרים התיכה עצמה נעשית נבילה היות וכל אחד ואחד בפני עצמו מותר והאיסור נוצר ע"י התחברותם, וזהו האיסור, משא"כ בשאר האיסורים כגון חתיכה שבלעה חלב (ח"ת צרויה) ודם וכדומה שם אין אומרים חנ"נ וא"צ ששים נגד הכל, שאין הבשר המותר שבלע איסור גוף האיסור, אלא שיש בו איסור בלוע, והוסיף הרשב"א שאין אנו סוברים המצל"א עי"ש שתור על זה כמה (המשך) ←

ולדברינו יתבארו גם דברי רש"י בזבחים שם שכתב על קושית הגמ' ואמאי ניתי עשה וכו' וז"ל אמאי תיפסל משום האי פורתא עכ"ל, ובס' ברוך טעם האריך הרבה בכמה מקומות מספרו לתמוה למה דקדק רש"י לומר משום האי פורתא מה נ"מ אם פורתא או טובא הוא, ולדברינו א"ש, שאין כונת רש"י וז"ל לחלק בין מעט להרבה, כמו שהבין הברוך טעם, אלא כונתו היא לחלק בין החלק להכל, שאם היינו אומרים שיקדש הוא לטע"כ ונהפך ההיתר לגוף האיסור אם כן הרי כל התערובת כולה נפסלה ואין כאן עשה מעיקרא כלל, ומה הקשו בגמ' ליתי עשה וכו', אבל כיון שכתב רש"י שהוא להמצל"א, וההיתר בעצם לא נתהפך להיות פסול, וכל הפסול שם הוא רק החלק שהיה פסול, א"כ מובנת שאלת הגמ' אמאי תיפסל כולו משום האי פורתא, ר"ל משום חלק הפסול שבתערובת, וזהו שכתב רש"י מיד וז"ל ניתי עשה דואכלו אותם דכשרה ולידחי ל"ת דפסולה עכ"ל, וכוונתו כמו שכתבנו שהמ"ע שעל חלק הכשר נשאר עליו גם אחר שנתערב.

והעולה מדברינו הוא שקושית האחרונים על שאלת הגמ' ליתי עשה וכו', והרי בקדשים פסולים יש גם מ"ע של שריפה ואין עדל"ת ועשה, וכן מה בכלל הקשו בגמ' ליתי עשה וכו', והרי בקדשים פסולים אין מ"ע כלל, שתי הקושיות הללו לק"מ לרש"י ור"ת, שיעמידו את הסוגיא בזבחים שיקדש נאמר על המצל"א, ורש"י בפירוש אומר כן, ולר"ת ג"כ י"ל כן, אלא שעדיין נשארת הסתירה בדברי רב אשי בשתי הסוגיות של זבחים ופסחים, אבל מתוך הדברים יעלה לנו ישוב על הסתירה לשיטות האחרות בטע"כ, והוא בהקדם שדבר זה שהסוגיא בזבחים סוברת שיקדש ללמד על המצל"א הוא בא, אינו מוכיח שכו"ע יסברו כן, כי הנה בתוס' חולין (צ"ט א') הזכירו הסתירות שיש בשלש הסוגיות בפסחים ונוזיר וחולין אם יקדש הוא